

Výchova k neľahostajnosti: Príspevok Zuzany Svobodovej k hľadaniu filozofických základov náboženskej výchovy

Andrea Blaščíková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, SK

BLAŠČÍKOVÁ, A.: Education to Non-Indifference: Zuzana Svobodová's Contribution to the Search for Philosophical Foundations of Religious Education

Philosophica Critica, vol. 7, 2021, no. 1, ISSN 1339-8970, pp. 85-97.

The study is an analysis of Zuzana Svobodová's book called *Nelhostejnost. Črty k (ne)náboženské výchově* (Praha: Mervart, 2005) with regard to its possible reference in the situation of searching for what it means to educate a contemporary in a religious way. The work follows the Czech school of philosophy of education, founded by Jan Patočka, for whom education is synonymous with care for the soul. On the one hand, Zuzana Svobodová seeks the contribution of the philosophical foundation of education for religious education, on the other hand, she points out that education itself is religious. Both of these aspects meet in the key concept of non-indifference, which Svobodová calls relating to the inaccessible basis of reality and the effort to become similar to the truth. The author of the study describes the concept of non-indifference (together with dialogue and reverence) as a solid philosophical basis not only for religious education, but also for the entire educational part of the state educational program entitled *Man and the Values*.

Keywords: Dialogue – Non-indifference – Reverence – Religious education – Philosophy

Úvod

Koncept náboženského vzdelávania, ktorý je súčasťou slovenského štátneho vzdelávacieho programu, prešiel od jeho zavedenia do učebných osnov v roku 1991 až do dneška tridsaťročnou praxou a postupnou hlbšou reflexiou toho, čo je zmyslom jeho prítomnosti vo verejnom školstve.

Od prvého kroku, ktorým bolo odlíšenie náboženskej výchovy v škole od výchovy k sviatostiam (napríklad krstu ako kresťanskej iniciačnej sviatosti), ktorej prirodzeným prostredím je rodina a spoločenstvo veriacich, sa v nedávnej dobe začala náboženská výchova viac profilovať ako predmet, ktorého cieľom je prispievať k utváraniu medzinárodnými dokumentmi stanovených kľúčových kompetencií žiakov. Táto zmena sa odrazila na tvorbe nového, na získavanie kompetencií orientovaného kurikula, ktoré je momentálne v štádiu experimentálneho overovania v praxi.¹ Naznačený posun v reflektovaní vlastnej identity náboženského vzdelávania signalizuje jeho ambíciu stať sa riadnou súčasťou života školy a spoločnosti, no súčasne otvára nové otázky filozofického charakteru. Jednou z nich je otázka hľadania vhodnej bázy náboženskej výchovy, jej východiskového konceptu, ktorý by navyše bol otvorený dialógu s druhým alternujúcim predmetom zastrešujúcim hodnotové vzdelávanie v škole, ktorým je etická výchova. Je takýto spoločný koncept alebo spoločná prístupová cesta k hodnotovej výchove možný(á)? Čo znamená „nábožensky vychovávať“ v dnešnej škole? Čo robí výchovu náboženskou a môže byť náboženstvo cestou výchovy? Potrebuje vôbec náboženská výchova svoju filozofiu?

V kontexte týchto otázok sa profiloval aj zámer tejto štúdie. Je ním (1) predstaviť základné myšlienky monografie Zuzany Svobodovej²

- 1 Podrobnejšie sa k problémom spojeným s prípravou nového kurikula náboženskej výchovy vyjadruje Tibor Reimer (2019).
- 2 Zuzana Svobodová, filozofka, teoretička výchovy a komeniologička, sa vo svojej tvorbe venuje premýšľaniu filozofických počiatkov (*archai/principia*) výchovy. Pedagogickú vedu spája s filozofiou v jej pôvodnom význame milujúcej múdrosti. V jej prácach preto nenájdeme subjekt-objektový prístup, ktorý pedagogiku rozvíja z pozície nezainteresovaného bádateľa, oddeleného od toho, čo skúma, aby následne zámerne pretváral a modeloval človeka. Naopak, počiatky výchovy hľadá a skúma v pokore účastníčky procesu výchovy, ktorá ani ako vedkyňa neodkladá starostlivosť o dušu, o to, aby bola v harmónii s logom sveta. Tento prístup filozofovania ako starostlivosti o dušu bol vlastný i žiakom Jana Patočku, ktorí boli jej učiteľmi a ktorí zakladali doktorandské štúdium v odbore filozofia výchovy na Karlovej univerzite v Prahe. K českému chápaniu filozofie výchovy sa vyjadrila Irena Vaňková v recenzii na spoločnú publikáciu Radima Palouša a Zuzany Svobodovej nasledovne: „Filosofie výchovy [...] nepredstavuje žiadny podobor či medziobor ani ve vzťahu k filozofii, ani k pedagogice. Ide o prístup, ktorý vychádza z predpokladu, že *filosofie je eo ipso výchovou* [zvýraznila I. Vaňková] (a že by tomu ovšem mělo být i naopak). Děje se tak v tradici Platonovy *péče o duši* i všenápravných idejí Jana Ámose Komenského, tak jak to známe z filozofických výchovných studií Jana Patočky. (Již poměrně rozsáhlá literatura z pera Patočkových žáků a dnes i žáků jejich generace dovoluje mluvit o specificky české škole či směru filosofie výchovy; bezmála dvacet let lze takto orientovanou filozofií studovat také v rámci doktorského programu na Pedagogické fakultě UK v Praze)“ (Vaňková 2011, 450). Integrálnu výchovu

Nelhostejnosť. Črty k (ne)náboženskej výchove (2005), ktorú možno považovať za ojedinelý a veľmi vydarený pokus o filozofické premyslenie náboženskej výchovy; (2) formulovať, v čom môže byť Svobodovej kniha prínosom v perspektíve hľadania spoločného východiska pre predmety vzdelávacej oblasti Človek a hodnoty Štátneho vzdelávacieho programu SR.³

(Ne)náboženská výchova

Monografia Zuzany Svobodovej, ktorá je v tejto štúdiu analyzovaná zo zreteľom k hľadaniu podnetov pre teoretickejšie porozumenie náboženskej a hodnotovej výchovy v škole, sa priamo úzko profilovaným školským náboženským vzdelávaním nezaobrá. Autorkiným zámerom nie je podať pohľad na výchovu, ktorá by bola uvedením zverenia do konkrétneho života v náboženskej obci, ba ani na výchovu, ktorá by sa obmedzovala na sprehľadnenie rôznych náboženských systémov. Jej zámerom je skôr zamyslieť sa nad tým, „jaká oblasť by mala či mohla byť reflektovaná, má-li byť (ve školách či mimo ň) nabídnuta v súčasnej spoločnosti ‚náboženská výchova‘, a jak by taková výchova mohla ve svém celku, nikoli v jednotlivostech, přispět k péči o ‚harmonické souznění s logem světa‘, k vychování, ke schopnosti postřehnout a nevyhýbat se setkání s ‚nedisponovatelným‘“ (Svobodová 2005, 64).

Zuzana Svobodová jasne rozlišuje medzi náboženskou výchovou, ktorá má byť otvorená všetkým ľuďom, a preto by nemala byť konfesijná, a tzv. katechézou, ktorá zasväcuje do konkrétneho systému viery a „formuje“ konkrétnymi prostriedkami určitej náboženskej denominácie (ako sú sviatosti v prípade kresťanstva).⁴ Nekonfesijnosť pre ňu však neznamená kontrakonfesijnosť, akonfesijnosť, ani religióznu amorfnosť,⁵ z čoho sa dá usudzovať, že sa nielenže nechce pohybovať v rovine príslušnosti ku konkrétnej náboženskej denominácii, ale ani túto rovinu

---

poňatú ako starostlivosť o dušu oceňuje u žiakov Jana Patočku i Jan Samohýl (2011, 80).

- 3 Štátny vzdelávací program je záväzný dokument, ktorý stanovuje ciele a kľúčové kompetencie vzdelávania.
- 4 Upozornila na to aj recenzentka knihy, Ludmila Muchová, podľa ktorej by výchova k otvorenosti voči transcendentnej skutočnosti mala byť zabudovaná do akejkoľvek náboženskej výchovy, školskej i mimoškolskej (Muchová 2007, 49).
- 5 Rozdiel medzi týmito výrazmi je v účasti na náboženskej dimenzii života. „Akonfesijnosť“ znamená sekularitu, snahu vyradiť všetky konfesie z účasti, teda byť bez vyznania. „Kontrakonfesijnosť“ indikuje predponou „kontra“ militantnejší rozmer, proti-náboženskosť, boj proti konfesijnosti. Pojem „religiózna amorfnosť“ použil v recenzii na knihu Radim Palouš (Palouš 2005, 7). V článku sa má pod ním na mysli vágna a neurčitá religiozita. Oproti tomu sa nekonfesijnosťou mieni nevyučovanie konfesijnosti z hry, ale ani ne-

vylučovať. Zuzane Svobodovej ide o oslovenie každého človeka a nie iba príslušníka konkrétneho náboženstva, čo sa zdá aj z úvodnej dedikácie monografie všetkým tým, pre ktorých svet nie je len profánny a ktorí nie sú apatickí voči otázkam týkajúcim sa podstaty a smerovania výchovného úsilia, ani voči „náboženskej“ výchove (Svobodová 2005, 9). Najdôležitejšou úlohou náboženskej výchovy, o ktorú jej ide, potom nie je hovoriť o Bohu, transcencii, najvyššej pravde, ale „obracet se k člověku, mít vůli mluvit s ním, otvírat se člověku uvnitř jeho problémů a radostí, které se týkají jeho hloubky i výšky“ (Svobodová 2005, 64). Najbližším spojencom náboženskej výchovy sa v tomto poňatí nestáva pedagogika ako veda o výchove, ba ani teológia, ale filozofia ako starostlivosť o dušu, ktorá podľa Zuzany Svobodovej nemôže nebyť spôsobom náboženskej výchovy.

Školské náboženské vyučovanie na Slovensku má konfesionálnu povahu. Je tomu podobne aj v iných európskych krajinách, napríklad v nemeckom alebo v belgickom systéme vzdelávania (Milfait – Svobodová 2017, 28; Sägeser 2011, 26). Vo všetkých týchto prípadoch sa náboženstvo vyučuje v škole v alternácii s nekonfesionálnou etickou (morálnou) výchovou. Táto skutočnosť u nás často vedie k nedorozumeniu a konkurenčnému poňatiu etickej a náboženskej výchovy. Pritom oba predmety sú zaradené pod jednu vzdelávaciu oblasť Človek a hodnoty. Práve v kontexte tejto polarizácie je Svobodovej poňatie (ne)náboženskej výchovy, ktorá nevylučuje konfesionálnosť, ale ani ju neuprednostňuje pred nekonfesionálnou výchovou k zodpovednosti a otvorenosti, svornosti a súzneniu, prínosné.

V nasledujúcich troch sekciách článku sa na základe Svobodovej knihy zamyslíme nad konkrétnymi možnosťami, ktoré by mohli utvárať filozofický základ kurikula náboženskej výchovy, alebo byť prinajmenšom výzvou pre jeho ďalšiu reflexiu a premyslenie.

Dialóg ako približovanie sa k pravej múdrosti

Prvá filozofická inšpirácia pre náboženskú výchovu pramení v Svobodovej prístupe k náboženstvu a k výchove. Autorka realizuje svoj zámer reflektovať, ako sa v duši rodí múdrosť, ako sa utvára zodpovednosť a religiozita, upustením od abstraktného jazyka vedy. Skutočnosť ľudského vnútra a intímneho sveta človeka chce skúmať v jej živosti, premenlivosti a jednotlivosti, nie systematicky a zovšeobecňovaním. Vo veciach náboženstva, na rozdiel od toho, čo sa niekedy prezentuje, ide práve o živosť, o človeka s osobnou históriou, žijúceho v konkrétnom čase, túžiaceho po videní (vedení), počúvaní, nasledovaní a odpovedaní. S týmto človekom Zuzana

---

vyžadovanie príslušnosti ku konkrétnemu náboženskému krédu. Práve tento postoj možno považovať za Svobodovej chápanie (ne)náboženskej výchovy.

Svobodová vstupuje do *dialógu*, aby spoločne s ním pestovala „zbožnosť pýtania sa“ a myslenia (Svobodová 2005, 9-11). Autorkina kniha sa skutočne dá čítať ako sprievodca otvoreného a zamýšľajúceho sa človeka, ktorého poznanie sa ešte len má zrodiť, nie je dané a spečatené slovami v knihe, ale je v otvorenej duši toho, ktorý knihu číta.

Dialóg je bezpochyby veľkou témou českej filozofie výchovy a z tohto hľadiska možno považovať za významný počín, že jeho sokratovsko-platónske založenie Svobodová obohatila svojou znalosťou Augustína a jeho dochovaných výchovných rozhovorov s rôznymi osobami.⁶ Dialóg chápe ako rozhovor, ktorým sa usilujeme priblížiť k pravej múdrosti. Pravá múdrosť nespočíva vo vedomosti o predmete, o veci, v správnych formuláciách „obsahov viery“. Múdrosť nie je to isté čo vedomosť, veda. Múdrosť je milujúce poznávanie, zainteresované hľadanie; nedosahuje sa bez túžby, bez osobného nasadenia. Až keď človek vie, že nevie a vedieť túži, začína podľa Svobodovej možnosť živej viery. Predpokladom dialógu je teda to, že sa človek necíti byť vlastníkom pravdy. Jeho „neviem“ však neznamená „nechce sa mi rozmýšľať“ alebo „nezaujímam sa“ (Svobodová 2005, 46). Naopak, múdrosť vyžaduje pozorné hľadanie, prácu ľudskej túžby, bdelosť pre otázky, ktoré vnášajú do života človeka zmyslupnosť.

V kurikule náboženskej výchovy, ktoré má byť usmernením pre učiteľov náboženskej výchovy, sa dialóg chápe odlišne. Hovorí sa o ňom jednak ako o nástroji dokazovania, čiže korekcie alebo utvrdenia predstavy o niečom; jednak ako o zdieľaní toho, čo žiaci „cítia a myslia si, čo zažili a naučili sa“ (Kurikulum 2020, 7). Toto chápanie by mohlo byť filozofickejším poňatím dialógu u Svobodovej obohatené a prehĺbené. Totiž v prvom naznačenom prípade dialóg v rámci náboženského vzdelávania redukuje na prostriedok logického a analytického myslenia. Iste aj logické a kritické myslenie je súčasťou náboženskej výchovy v školách, ale nestačí ako prístupová cesta k múdrosti, láske k neviditeľnému počiatku všetkého. Pomáha k vycibreniu pojmov a k získaniu presnejšieho vedenia, ale nevodí do nepojmového myslenia, do oblasti tajomstva, pre ktoré sa človek otvára v učte a v pokore. Neapeluje na lásku, nedotýka sa nepomenovateľného a nedisponovateľného. Možno sa druhý naznačený prípad chápania dialógu v kurikule zdá byť korekciou tohto dôkazného myslenia. Žiakov pri ňom ako učiteľia cielene vedieme k rešpektu názorov a pocitov iných. Zaujímame sa o ich skúsenosť, zážitky. V minulosti stál na tejto báze jeden

---

6 Na Augustínovu metódu dialógu upozornila Z. Svobodová explicitne počas online Zimnej školy filozofie výchovy (05.02.2021) svojou prednáškou „Augustín a hľadání moudrosti“. Dostupné ako video/audionahrávka: https://docs.google.com/document/d/1tK_ZPxxmqcWiip8PHEbeJ6niwD9ejwqkqCt-PpgwmxA/edit

model náboženského vyučovania, tzv. existenciálne vyučovanie. Za centrum vyučovania považoval tento model skúsenosť žiaka, jeho konkrétny život, ktorý by mal kresťanský odkaz osvetliť v hĺbke (Léonard 1978, 84). No dochádza pri ňom k skutočnému dotyku so základnými skutočnosťami dejín spásy, so živou múdrosťou (Zimmermannová 2010, 22)? Ak sa na jednej strane možno stotožniť s tým, že prehĺbenie vlastného života je jedinou cestou k viere (De Certeau 2005, 80), pretože implikuje žiaka a nie je len naučením sa odpovedí, na druhej strane sa natíska otázka, či sa náboženské vyučovanie ako hľadanie zmyslu mojej skúsenosti nestane hľadaním zmyslu pre mňa, bez skutočnej otvorenosti, bez presahu k tomu, že človek život nachádza, keď ho stráca (Léonard 1978, 107). Pritom práve o presah k tajomstvu, k druhému a Druhému, ako aj k harmonickému žitiu vo svete v náboženskej výchove ide. Aj podľa Svobodovej výchova musí byť výchovou horskou,⁷ výchovou, ktorá žiaka nenecháva zajatcom sebacentrického spôsobu života, ale ho otvára pre poslanstvo zhora, pre to, čo jeho „oko nevidelo a ucho nepočulo“ (1 Kor 2,9), pre počutie a počúvanie úplne Iného. Dialóg teda nemá človeka utvrdiť ani chlácholiť v jeho poznaní, nemá byť v službe dokazovania ani zdieľania naučeného. Dialóg v chápaní Zuzany Svobodovej od človeka žiada viac než len podrobenie sa logickej argumentácii. Žiada vnútorný postoj úcty a zbožnosti, túžby priblížiť sa k pravej múdrosti. Človek, ktorý v dialógu hľadá *logos*, už zachytil a stále zachytáva výzvu „k účasti, k podielníctvu“. „Dialog je udalosťou transcendentu, k níž je človek prizván. Človek je vždy již povolán k hostovaniu, kedy druhý je blížkým (bližním) a existence je proexistencií, neuzavřeností“ (Svobodová 2012, 63). Žiak by teda v dialógu samotnom mal zažiť skúsenosť transcendentu a účasti, nemal by o nej len v dialógu referovať. Svobodovej chápanie dialógu ako cesty náboženskej výchovy, na ktorej pestujeme zbožnosť myslenia a pýtania sa, možno považovať za prvý dôležitý impulz pre filozofickejšie premyslenie náboženského vzdelávania na Slovensku.

Neláhostajnosť⁸ ako vzťahovanie sa

Svobodovej akcent na dialóg úzko súvisí s konceptom neláhostajnosti, ktorý zvolila aj do názvu svojej knihy. Byť v dialógu znamená nebyť láhostajný voči nedisponovateľnému základu skutočnosti. Znamená to tiež

7 Horskou výchovou nazýva Radim Palouš tú výchovu, v ktorej dialóg „není pouhým ľudským relatívnym dohadovaním, nýbrž cestou za tým, čo je bytostne nedisponovateľné, je vzhľadom k autorite, ktorá presahuje ľudskú relativitu (Palouš 2008, 93).

8 Termín „neláhostajnosť“ (la non-indifférence) je inšpirovaný filozofiou Emanuela Lévinasa (Svobodová 2005, 15).

usilovať sa byť podobným – podobným pravde, podobným Bohu. Základ života a človeka nemožno vlastniť, mať ho poruke, v moci, no človek sa k nemu môže vzťahovať v túžbe a poznávať ho tak, že sa mu pripodobňuje. Poznanie cez podobnosť prirodzenosti je poznaním zaujatým, nie však v zmysle predpojatosti, ale zapálenosti, pozornosti, neľahostajnosti. Človek nepoznáva z odstupu, akoby najskôr chcel poznať, aby si spočítal dôvody, pre ktoré by mal nasledovať, urobil sumár „za“ a „proti“. Naopak, človek načúva svojej túžbe, počúva oslovenie a odpovedá. Bez počutia a odpovede poslušnosti by reč bola ne-skutočná, nedalo by sa jej rozumieť, ani na ňu odpovedať (Svobodová 2019a, 6). Tuší pritom, že kráčať týmto smerom znamená nebyť nikdy hotový, nikdy sa nezastaviť, predsa však práve dialogickým putovaním cieľ naplňať.

Koncept neľahostajnosti môže byť pre filozofiu kurikula náboženskej výchovy taktiež inšpiratívny. Väčšina predmetov štátnej vzdelávacej sústavy je vyučovaných „vedecky“, teda dištancovane od pozorovaného javu, „objektívne“. Oproti tomu neľahostajné poznávanie vyžaduje vstúpiť do vzťahu s tým, čo poznávame, do vzťahu, v ktorom sa meníme v miere, v akej poznávame, a v ktorom poznávame v miere, v akej sa vnútorne premieňame. Konkrétny príklad odlíšenia týchto dvoch typov poznávania môžeme demonštrovať na interpretácii textu Písma. V náboženskej výchove sa s textom Písma pracuje vedecky i „životne“. Historicko-kritická vedecká metóda alebo metóda štrukturálneho čítania vytvára dôležitý predpoklad pre to, aby žiak posvätnému textu porozumel. Samotné porozumenie však nie je výsledkom vedeckého čítania. Východiskom porozumenia je práve „životný vzťah“ (Skalický 1997, 60), čiže neľahostajnosť alebo dotknutie otázkou, o ktorú ide. Kým vedecké čítanie je prípravou porozumenia, neľahostajnosť zase jeho východiskom na strane človeka, ktorý v Biblii nevidí len knihu, ale otvára ucho pre zjavené Božie slovo. Každá hodnotová výchova predpokladá poslucháča, ktorý je otvorený, ktorý sám chce, ktorý očakáva. Ak takým nie je, ak chýba príprava a pripravenosť, výchova sa v skutočnosti ešte nezačala odohrávať vo vedomej a zodpovednej rovine.

Neľahostajnosť ako opak nezúčastnenosti poznačila aj Svobodovej rozuzlenie vzťahov filozofie, teológie a religionistiky, ktorým sa v knihe venuje. Nechápe ich ako vedecké disciplíny so svojimi vymedzenými predmetmi a vytvorenými nadčasovými teóriami. Filozofia podľa nej vedie k základu toho, čo nikdy nemôže byť raz a navždy uzavreté do pojmovej (vedeckej) formulácie. Je skôr pohybom, metódou pýtania sa na podstatu toho, k čomu sa človek môže vzťahovať, mať s tým skúsenosť, ale čo nemôže nikdy plne vlastniť. Ani teológiu nemožno podľa nej považovať za disciplínu, ktorá by kresťanskú tradíciu premýšľala ľahostajne voči

otázkam dejinne žijúceho človeka. Živá teológia je teológiou činenou z lásky, teológiou, ktorá slúži „väčší plnosti života z víry“, teda nie teológiou definícií, ontoteológiou (Svobodová 2005, 20). Podobne nemôže byť nezúčastnená života človeka a jeho hľadania posvätna, jeho skúseností s ideou boha ani nová veda, religionistika. Ak sa tieto vedecké disciplíny spájajú v neľahostajnom poznávaní, sú tiež vo vzájomnom vzťahu k transcendentii a k sebe navzájom. Podľa Z. Svobodovej náboženstvo preniká celou filozofiou ako dôvera v neodôvodniteľné a nedokázateľné. Za spoločné náboženstvu a filozofii sa dajú považovať aj mnohé hodnoty, ako napríklad úcta, bázeň, dôvera, láska. Asi najzreteľnejšie sa náboženstvo líši od filozofie svojou rečou, ktorou je vzývanie a modlitba. Predsa však, ako hovorí autorka, chciet’ „v praxi oddeliť ty, ktorí se upřímně ‚filosoficky‘ dotazují (bez toho, aby těž žili v dimenzi vzývání, která, nemá-li být magií, je vždy spojená s dimenzí naslouchání), a nazvat je filosofy, a ty, kteří prožívají vzývání (ale nekladou si ‚filosofické‘ otázky), a nazvat je lidmi náboženskými, je snad podobné, jako chtít roztrhnout odpověď a otázku, mluvení a naslouchání“ (Svobodová 2005, 39).⁹ Cesta filozofie ako túžobného vzťahovania sa a cesta viery ako dôvery voči neuchopiteľnému a nepochopiteľnému Darcovi sú podľa Zuzany Svobodovej analogické, sú agatológiou, kontempláciou o dobrom a otvorenosťou voči nemu.

Toto považujeme za dôležitý argument v prospech hľadania spoločného východiska etickej a náboženskej výchovy v škole. Oba tieto školské predmety sú podobami agatológie, sú alternatívnymi prístupovými cestami k dobrému, hodnotovou výchovou. Kým etická výchova je spôsobom túžobného vzťahovania sa k dobru, v popredí náboženskej výchovy je dôvera v Božiu dobrotu. No v akom zmysle sú etika a náboženstvo výchovou?

Výchovu chápe Zuzana Svobodová ako „živoucí životní proces, jako trvající odpoutávání od zdání ke skutečnosti“, ako „činnost, pomocí níž se má člověk stát tím, co je mu jako člověku přiměřené“ (Svobodová 2005, 53-54). Takto pochopená výchova nie je ničím samozrejým, nie je dozorom nad dieťaťom, nie je výcvikom, nie je ani jednostranne pôsobiacou aktivitou učiteľa. Je skôr priestorom, v ktorom učiteľ chápe a berie vážne výzvu, s ktorou prichádza žiak, jeho túžbu po živote, ktorú má prijať a spolu so žiakom niesť. Prehliadať reálne potreby tých, ktorí sú nám zverení,

9 V prospech autorkinej interpretácie hovorí aj tradičná kresťanská predstava kontemplatívneho (náboženského) života. Napríklad podľa Tomáša Akvinského patrí ku kontemplatívne životu modlitba (vzývanie), čítanie Písma, počúvanie a štúdium, ku ktorému je potrebná meditácia (Akvinský 2020, 35-36). Vo viacerých úkonoch kontemplatívneho života sa filozofi a nábožensky veriaci ľudia môžu stretnúť. Stretnúť sa môžu aj v údive/obdive, ktorý je podľa Tomáša Akvinského výsledkom vnímania nejakej veci presahujúcej naše schopnosti a istým druhom bázne (*species timoris*).

nevnímať túžbu žiakov, zaštitíť sa uplatňovaním didaktických prostriedkov a metód pre dosiahnutie predpísaných vzdelávacích výstupov, znamená nenapomáhať žiakovi k zrelej zodpovednosti za seba, k rozvahe, k sile, k ľudskej cnosti, *areté*. Práve filozofia kladie otázky, ktoré sú pre výchovu podstatné a ktoré bránia tomu, aby učiteľ skĺzol do pozície manažéra vzdelávacieho procesu. Toto riziko podľa Zuzany Svobodovej možno vybrať všade tam, kde učители, animátori, pomáhajúci pracovníci prehliadajú skutočné potreby svojich zverencov a kde nenesú ich bolesti, strach a utrpenia, ale „svou urputnou aktivitou a vypilovaným know-how se je snaží dokonca i zakryť“ (Svobodová 2019b, 2).

Svobodovej reflexia môže týmto jej rozmerom opäť inšpirovať aj náboženskú výchovu v školách. Učiteľ náboženskej (i etickej) výchovy, hoci jeho univerzitná príprava je nevyhnutná, nemusí mať na všetko odpovede. Svedectvo vydáva nielen svojou profesionálnou prípravou, ale i tým, že sa nechá dotknúť výzvou, s ktorou žiaci prichádzajú; že sa chápe ako ten, ktorý je rovnako ako jeho žiaci zviazaný so zemou; že i on ostáva hľadajúci dobro a že k tomuto hľadaniu povzbudzuje aj svojich zverencov. Učiteľ – vychovávateľ chápe, že s batožinou poznatkov, ktorú si prináša zo štúdií a zo svojej vlastnej cesty, si nevystačí, ak chce svojich žiakov stretnúť tam, kde sú a kde je v nich už dobro prítomné. Je preto trpezlivý a zrieka sa vlastných predstáv, aby zachytil skutočné chvenie výchovnej udalosti. Sú budúci učители náboženskej výchovy pripravovaní na túto úlohu? Je možné počas univerzitných štúdií rozvíjať aj iné cnosti budúcich pedagógov okrem poznania (rozumovej cnosti)? To sú zaiste otázky, ktorým sa treba taktiež venovať na úrovni tých, ktorí sú zodpovední za skladbu študijných programov učiteľstva.

Úcta ako dimenzia religiozity

Svobodovej filozofické a dialogické založenie náboženskej výchovy vyrastá aj z premyslenia latinského pojmu *religio*. V náboženstve alebo skôr v religiozite ide o znovu-nadviazanie (*re-ligio, re-ligare*) vzťahu, o základnú väzbu k univerzu (Palouš – Svobodová 2011, 8), o prekročenie (presiahnutie) perspektívy neslobodného „ja“, „ja“ ujarmeného nezdravou starostlivosťou o seba, „ja“ nerozvíjajúce sa do plnosti ľudstva. Takto pochopená náboženská výchova je vlastne jadrom výchovy ako takej, pretože nevychováva len pre praktický život, ale pomáha naplniť vlastnú humanitu v otvorenosti voči celku. Učí priznať si obmedzenosť vlastnej perspektívy, učí pokore, hľadaniu, pýtaniu sa a načúvaniu, učí rešpektovať odlišnosť a usilovať sa o lásku a slobodu nielen pre seba, ale i pre druhého. Takúto výchovu možno skutočne označiť za „horskú“, za presahujúcu

sústredenie sa na napĺňanie vlastných potrieb, za vyvádzajúcu zo zajatia seba k stretnutiu, očakávaniu, blízkosti, milosrdenstvu, účasti, otvorenosti a plnosti. Nie je ani výcvikom dobrého správania. Záleží totiž na tom, aby sa človek otvoril pre presah spôsobom, ktorý zodpovedá jemu ako človeku nosiacemu v sebe výzvu, túžbu, t.j. zodpovedne, odpovedajúco. Náboženská výchova je podľa Zuzany Svobodovej prebúdzaním otázok, aby žiak hľadal svoje vlastné odpovede. Nie je kázaním o tom, ako žiť, nie je indoktrináciou, je skôr podnecovaním k autentickému životu v pluralitnej multikulturalite, uprostred ktorej sa žiak pri znalosti nasledovaniahodných príkladov učí žiť zodpovedne, nie uniformne. Uvedené premyslenie náboženskej výchovy dokladá potrebu i priechodnosť náboženského vzdelávania vo verejných školách, ako aj možnosť a otvorenosť pre spoluprácu s etickou výchovou a celkovo hodnotovou výchovou v školách, ktorá prebieha ponad tieto dva predmety, cez vzťahy učiteľov navzájom, učiteľov k žiakom, rodičov k učiteľom.

Diskusia

Je možné inšpirovať sa Svobodovej knihou a konkrétne troma naznačenými impulzmi – dialóg, neľahostajnosť a úcta – v náboženskej výchove, ktorá je ako školský predmet vyučovaná konfesiónálne, teda na báze konkrétnej náboženskej tradície a jej obsahoch? Tri nasledujúce argumenty chcú vyjadriť, že to je nielen možné, ale aj potrebné.

- (1) Konkrétne náboženská tradícia nie je mŕtvou vedomosťou, poznatkom, ktorý sa odovzdáva a má naučiť naspamäť.¹⁰ Naopak, tradícia v sebe nesie život, ktorý sa hlási k slovu, ktorý musí byť objavený tým, koho má osloviť. Uzavrieť ju do definitívnych formulácií, ponechať ju nespytovanú by znamenalo nechať ju pomaly umierať. Kriesenie živej tradície pripodobňuje Z. Svobodová k čisteniu už takmer vysušeného a zarastajúceho koryta, v ktorom kedysi pretekala životodarná voda, aby mohlo byť opäť zaplavené. Treba teda naozaj zostúpiť až na dno toho, čo k nám ako tradícia prichádza, neodovzdávať len znaky, ale pomáhať žiakom nachádzať význam slov, ktoré k nám prichádzajú, navyše ich robiť súčasťou živej reči. To by mohlo byť konkrétnou úlohou, ktorú konfesiónálne náboženskej výchove kladie filozofia.
- (2) Iným impulzom pre náboženskú výchovu v prostredí, kde sa náboženská výchova vyučuje konfesiónálne, môže byť výchova k úcte k sebe i k druhému človeku. Úcta, hoci býva často vnímaná ako pojem etiky

---

10 Tým sa, samozrejme, nepopiera memorizovanie ako metóda vyučovania, ale len mechanické memorizovanie, ktoré nie je spojené s hľadaním významu memorovaných slov.

a filozofie, je súčasne poukazom náboženským (Skalický 2011). Úcta, ktorá je zmienená aj v opise cieľov vzdelávacej oblasti Človek a hodnoty, ukazuje ponad seba, je prijatím dimenzie posvätného, tajomstva v nás i v druhých ľuďoch. Toto prijatie je otvorením sa väzbe, ktorá človeka nespútava, ale mu dáva možnosť vzletu, uvádza ho do plnosti ľudskosti. „Úcta je možnosť silné vazby človeka. Jde o možnosť, ktorá ukazuje otvorenosť človeka, jeho neuzavřenost. Skutečnost, že člověk může navázat silnou vazbu, znamená, že lidská bytost není v sobě uzavřenou monádou, ale vztahovou bytostí“ (Svobodová 2020, 68-69). Ani ako príslušníci konkrétnych náboženských tradícií nemôžeme žiť v ľahostajnosti voči iným, bez porozumenia, bez hľadania spoločnej reči, bez dialógu. Nábožensky vychovaný človek by mal byť dobroprajne otvorený voči druhým a chápať aj iné spôsoby myslenia a života, hoci si pritom zachováva vlastnú identitu. V tomto zmysle môže práve náboženská výchova namiesto ducha vyčleňovania sa a uzatvárania sa podporiť ducha občianstva a vzájomnosti.

- (3) Tretím prínosom knihy pre konfesiónálne náboženské vzdelávanie môže byť nastolenie otázky, či je možné ciele náboženskej výchovy v školách uchopiť prostredníctvom teórie kompetencií, ako sa to aktuálne vyžaduje, a v prípade, že by bola odpoveď kladná, ako náboženské kompetencie naformulovať spôsobom, aby neevokovali orientáciu náboženského vzdelávania len na „užitočné“ praktické ciele, ale aj na „harmonické súznenie s logom sveta“.

Záver

Knihá Zuzany Svobodovej je cenným premyslením filozofie náboženskej výchovy, premyslením, ktoré by malo predchádzať každú odborovú didaktiku a tvorbu kurikula. Filozoficky sa pýta na samotné základy náboženského vzdelávania, na to, čo na strane poslucháča i učiteľa predchádza odpovede a umožňuje žiť autenticky a zodpovedne. Ako prístup k náboženským otázkam človeka vyzdvihuje neľahostajnosť, úctu, rešpekt, ale aj dialóg, hľadanie živej reči v tradícii a spoločnej reči s inými. Neľahostajnosť ako predpoklad výchovy sa podľa Zuzany Svobodovej nedá vynútiť ani vo vlastnom zmysle naučiť. Dá sa však podnecovať. Predovšetkým tak, že sa ako pedagógovia nestaneme ničím ako manažérmi vzdelávacieho procesu, disponujúcimi didaktickými prostriedkami a metódami, aby dosiahli vytýčené ciele. Neľahostajný učiteľ ostáva v otvorenosti, v úcte, vo vedomí nesamozrejmosti výchovy. Nerozvíja len vedecké, logické, kritické myslenie žiakov, ktoré cibria aj iné predmety vzdelávacieho programu, ale zaraďuje

do hodín prvky náhľadu, aby pestoval vedenie spočívajúce na blízkosti, na jednote s tým, čo sa nám ukazuje, vedomie účasti a podielníctva.

V štúdiu sme sa snažili ukázať, že Svobodovej filozofické premyslenie náboženskej výchovy ako výchovy k dialógu, neľahostajnosti a úcte by mohlo byť spoločným východiskom etickej i náboženskej výchovy ako predmetom vzdelávacej oblasti Človek a hodnoty v Štátnom vzdelávacom programe na Slovensku. Dialóg je podľa Svobodovej pestovaním zbožnosti myslenia a pýtania, nie iba prostriedkom dokazovania alebo zdieľania pocitov a zážitkov, ako sa vo vzdelávacom procese neraz redukuje. Neľahostajnosť znamená budovanie životného vzťahu k tomu, čo sa nás vnútri dotýka, čo nás oslovuje. Nakoniec úcta je len iným prejavom neľahostajnosti, pretože vedie k oceneniu rozmanitosti, k túžbe hľadať spoločnú reč a dialóg s druhými a nezotrvať v zovretí naučených, no poznaním a štúdiom nepresvetlených náboženských vedomostí. Tieto tri prvky filozofie výchovy – dialóg, neľahostajnosť a úcta – sú spoločné každej výchove a utvárajú ideu vychovanosti a ľudskosti.

Miesto náboženskej výchovy vo verejnom školstve, ako aj to, že je súčasťou výchovy k hodnotám, si vyžaduje filozofickejšie premyslenie jej základov a vedomé úsilie o otvorenosť a spoluprácu s etickou výchovou. Prehĺbenie poznania filozofických základov výchovy a utváranie konkrétnych príležitostí pre dialóg o otázkach hľadania múdrosti medzi žiakmi etickej a náboženskej výchovy by sa mohlo veľmi pozitívne odraziť na klíme školy a v konečnom dôsledku aj na skvalitňovaní verejného diskurzu o etických, náboženských a filozofických otázkach súčasnosti.

Literatúra

- AKVINSKÝ, T. (2020): *O životě činném a kontemplativním v Teologické sumě*. Praha: Krystal OP.
- DE CERTEAU, M. (2005): *Étranger ou l'union dans la différence*. Paris: Éditions du Seuil. *Kurikulum rímskokatolíckeho náboženstva/náboženskej výchovy (pre primárne, nižšie, stredné a úplné stredné vzdelávanie)*. Web. 2020. <<https://kpkc.sk/na-stiahnutie/>>.
- LÉONARD, J. (1978): *Pour une catéchèse scolaire*. Paris: Éd. Lethielleux,
- MILFAIT, R. – SVOBODOVÁ, Z. (2017): *Vývoj a stav etického vzdělávání a teologická reiterace lidských práv. Příspěvek k etickému a lidskoprávnímu vzdělávání a k interkulturnímu porozumění hodnotám*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- MUCHOVÁ, L. (2007): Zuzana Svobodová. Nelhostejnost. Črty k (ne)náboženské výchově. In: *Univerzum*, 17 (1), 49.
- PALOUŠ, R. – SVOBODOVÁ, Z. (2011): *Homo educandus. Filosofické základy teorie výchovy*. Praha: Karolinum.

- PALOUŠ, R. (2005): Předmluva aneb něco z historie české filosofie výchovy. In: Svobodová, Z.: *Nelhostejnost: Črty k (ne)náboženské výchově*. Praha: Malvern, 6 – 7.
- PALOUŠ, R. (2008): *Heretická škola*. Praha: Karolinum.
- REIMER, T. (2019): Náboženská výchova v škole ako rozvoj náboženských kompetencií. In: *Acta facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*, 16 (1), 70 – 83.
- SÄGESSER, C. (2011): Culte et laïcité. In: *Dossiers du CRISP*, 78 (3), 9 – 102.
- SAMOHÝL, J. (2011): Homo educandus: Filosofické základy teorie výchovy. In: *Caritas et veritas*, 1 (2), 80.
- SKALICKÝ, K. (1997): *Hermeneutika a její problémy*. Praha: Ježek.
- SKALICKÝ, K. (2011): Homo educandus. Filosofické základy teorie výchovy (Radim Palouš – Zuzana Svobodová). In: *Teologické texty*, (3). <<https://www.teologicketexty.cz>>.
- SVOBODOVÁ, Z. (2005): *Nelhostejnost. Črty k (ne)náboženské výchově*. Praha: Malvern.
- SVOBODOVÁ, Z. (2012): Dialog jako dar a úkol člověku. In: Pelcová, N. – Hogenová, A. et al.: *Dialog ve výchově, umění a sportu. (Filosofická reflexe)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 63 – 66.
- SVOBODOVÁ, Z. (2019a): Existence a koexistence řeči a její důsledky. In: *Paideia: Philosophical E-journal of Charles University*, 16 (4), 1 – 8.
- SVOBODOVÁ, Z. (2019b): Moudrost lásky, která se nevyhýbá trápení: O učitelském povolání. In: *Paideia: Philosophical E-journal of Charles University*, 16 (3), 1 – 11.
- SVOBODOVÁ, Z. (2020): Paideia – výchova k úctě. In: Květoňová, Lea et al.: *Lze vychovávat k úctě a sebaúctě?* Praha: Charles University, Faculty of Education Press, 61 – 74.
- SVOBODOVÁ, Z. (2021): Augustin a hledání moudrosti. Prednáška v rámci Zimnej školy filozofie výchovy. Web. 5. Febr. 2021. <https://docs.google.com/document/d/1tK_ZPxxmqcWiip8PhEbeJ6niwD9ejwkqhCtPpggwmxA/edit>.
- VAŇKOVÁ, I. (2012): Uskutečňovat povolání k lidství. [Recenzia na: Palouš, R. – Svobodová, Z.: *Homo educandus. Filosofické základy teorie výchovy*. Praha: Karolinum, 2011] In: *Pedagogika*, 62 (4), 448 – 451.
- ZIMMERMANNOVÁ, M. (2010): Modely katecheze v historii i aktuálně. In: *Cesty katecheze*, 2 (4), 20 – 23.

Príspevok vznikol na Filozofickej fakulte UKF v Nitre ako súčasť grantového projektu APVV – 17 – 0158 Perspektívy vývoja súčasnej religiozity na Slovensku.

doc. Mgr. Andrea Blaščiková, PhD.

Katedra náboženských štúdií
FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
ablascikova@ukf.sk